

Музеј Југославије, Београд

DOI 10.5937/kultura1861170T
УДК 32.019.51:070.48(497.1)"1967/1968"
316.73(497.1)"196/197"
070.48ЧИК(497.1)"1967/1968"

оригиналан научни рад

ЧИКАЊЕ

(НЕОЧЕКИВАНА) КРИТИКА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА У ЗАБАВНОМ ЛИСТУ ЧИК

Сажетак: У овом раду се анализира како је енигматски забавни лист „Чик” почео да пише о друштвеним проблемима и друштвено-политичким темама 1967. и посебно 1968. године, када је постао и најчитанији лист у СФРЈ. На основу тог примера закључује се да је „масовна” или „популарна” култура у социјалистичкој Југославији могла бити, и била је у одређеним околностима, динамично поље избегавања сила доминације и контроле, поље преговарања, отпора па и сукоба са њима. Предлаже се даље усмеравање истраживања на друштвену динамику свакодневног живота у социјализму.

Кључне речи: Чик, забавна штампа, масовна култура, популарна култура, СФРЈ

Мада је дошло до великог пораста разних видова истраживања и интерпретација социјалистичке Југославије, штампа је остала некако изван фокуса, као најмање значајна или занимљива тема, можда зато што се некако „подразумева” да се ту углавном радило о државној пропаганди.¹ Покушаћемо на примеру забавног листа² „Чик” да покажемо да истраживање штампе, а у ширем смислу југословенске „масовне

---

1 Редак пример је студија Пеане Сењковић: Senjković, R. (2008) *Izgubljeno u prijenosu: Pop iskustvo soc culture*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. Студентска и омладинска штампа такође привлачи пажњу у последње време.

2 Некада је прављена разлика између „листова” и „часописа”, под којима су се подразумевале стручне и научне публикације. Данас се назив „часопис” користи за сву штампу сем „новина” тј. дневних листова, тако да је по ондашњим мерилима „Чик” „лист” а по данашњим „часопис”.

културе” (како се говорило тада), или „популарне културе” (како се говори сада),³ може бити значајно за дубље разумевање друштвене динамике, имагинације и разних противречних особености југословенског социјализма.

„Чик” није сасвим заборављен и повремено се, као „еротски часопис”, појављује у постјугословенским токовима сећања. Осим тога, ништа се посебно значајно не везује за њега, поред толико славних случајева једва се помиње у хроникама забрана и цензура – забележено је да је 1971. забрањено једно посебно издање, због порнографије, што није први случај ни за ту врсту деликта.⁴ Ипак нашао је своје место у „Лексикону ЈУ митологије”, где се каже:

„Популистички лист који је шездесетих и седамдесетих година био обавезно штиво великог дела мушке популације у циљу подизања нивоа еротског васпитања. Читали су га сви: војници од нижих до виших чинова, радници, интелектуалци, пубертетлије и пензионери. (...) Ударну рубрику чинила су наводна писма читалаца који су износили своја интимна искуства (...) Подједнаку популарност достигла су писма читалаца у којима су се на ефектан начин руглу извржавале најразличитије теме (...) Новина је обиловала сликама голих жена, али су штампали и сасвим озбиљне теме.”⁵

У присећањима савременика остао је запамћен и као „претеча таблоида”, „посвећен естради”, „сензационалистички лист”, „шунд”. Полазећи од наведених оцена и описа, листање старих бројева може поприлично да изненади посетиоца из постсоцијалистичке транзицијске будућности. На основу тих изненађења формулисаћемо одмах главну тезу – „масовна култура” у социјалистичкој Југославији могла је

3 У југословенској хуманистици и друштвеним наукама, искључиво се користио термин „масовна култура”. Користећи га са наводницима указујемо на то да је проблематичан, пре свега због негативних конотација. Данас се користи шири термин „популарна култура” но он у нашој средини нема позитивно значење „народне културе” већ има јаку тенденцију да се везује за британску и америчку музику, филм и сродне феномене, па мислимо да није боље решење. Заправо постоји више теоријских перспектива и расправа о „масовној” и/или „популарној” култури. Видети: Storey, J. (2015) *Cultural theory and popular culture*, 7th ed, London: Routledge. Историјски приказ: Maze, K. (2008 [1997]) *Bezgranična zabava. Uspon masovne kulture 1850–1970*, Beograd: Službeni glasnik. Видети такође: Kloskowska, A. (1985 [1964]) *Masovna kultura: kritika i odbrana*, Novi Sad: Matica srpska.

4 Lopusina, M. (1991) *Crna knjiga: Cenzura u Jugoslaviji 1945–1991*, Beograd: Fokus, str. 58.

5 Janjатовић, P. Čik, u: *Leksikon YU mitologije* (Drugo prošireno izdanje), priredili: Adrić, I., Arsenijević, V. i Matić, Đ. (2015), Beograd: Rende, str. 76.

бити, и била је у одређеним околностима, не само некакво оруђе државне и партијске пропаганде и контроле, или подручје преко потребног, јефтиног, ескапизма, већ далеко динамичније поље неприхватања и избегавања владајућих дискурса, поље разних натезања, преговарања, надмудривања, па и провоцирања „режима истине”, један отворен простор алтернативних интерпретација и артикулација, симболичких сукоба и борбе, укратко простор врло значајне, мада неизвесне, слободе. Ослонили смо се у овој формулацији на неограмшијевско схватање „популарне културе” као поља сукоба, где се сукобљавају силе доминације и контроле са разноврсним отпорима, где се води неизвесна борба око хегемоније између званичне културе и система вредности и свега другог што преостаје. У даљој разради овог становишта уместо пасивности и подаништва „маса” истичу се микро-политичке активности „одоздо”, разне тактике избегавања сила доминације и контроле, кроз производњу опозиционих и алтернативних значења и субверзивних задовољстава.⁶

Ово истраживање заснива се на анализи садржаја скоро свих бројева „Чика”, од 1965. до краја 1968. године. Зашто до 1968? Садржаји који су нетипични и неуобичајени за забавну штампу, и који се могу окарактерисати као имплицитна или експлицитна критика југословенског друштва, појављују се крајем 1967. и проширују 1968. године. Ти садржаји се у великој мери могу повезати са свим оним проблемима због којих је избио протест и штрајк студената Београдског универзитета јуна 1968, мада се сам „Чик”, када је у питању та тема, никада не помиње, он је, и поред стотина хиљада превасходно младих читалаца које је тада имао, потпуно невидљив у том процесу друштвеног и индивидуалног ослобађања и освешћивања и разобличавања кризе у којој се друштво налазило.⁷

---

6 О неограмшијевском схватању хегемоније у оквиру „студија културе” видети: Vilijams, R. (1974 [1973]) *Baza i nadgradnja u marksističkoj teoriji kulture*, *Kultura* br. 26, Beograd: ZPKR, str. 67-84; У разумевању „популарне културе”: Hall, S. Notes on deconstructing “the popular”, in: *People’s history and socialist theory*, ed. Samuel, R. (1981), London: Routledge, pp. 227–240; Даља разрада: Fisk, Dž. (2001 [1989]) *Popularna kultura*, Beograd: Clio; У оквиру историје: Berk, P. (2002 [1992]) *Istorija i društvena teorija*, Beograd: Equilibrium, str. 90-94; Преглед приступа „студија културе” овој теми: Đorđević, J. (2009) *Postkultura: Uvod u studije kulture*, Beograd, Clio, str. 244-317.

7 О јуну 1968. у Београду и Југославији постоји обимна литература, читање треба почети од анализе коју је дао Попов у књизи која је била забрањена 1984. Попов, N. (2008, [1990, 1984]) *Društveni sukobi, izazov sociologiji*,. Beogradski jun 1968, Beograd: Službeni glasnik.

Како се појавио и развијао „Чик“?

Новинско-издавачко предузеће „Јеж“ из Београда, које је издавало истоимени хумористичко-сатирични лист, покренуло је крајем 1965. године, из комерцијалних побуда, енигматски забавни лист, малог формата, под називом „Чик погоди“ који је излазио петнаестодневно:

“Настојали смо да направимо лист за вас – лист који ће да вас забави. Кад путујете, кад се одмарате, кад чекате, кад немате посла, кад имате посла али желите да предахнете – да га узмете у руке.”⁸

Садржајем је у почетку доминирала енигматика, укрштенице, решавање разних проблема и задатака, уз хороскоп, анализе графолога, мађионичарске трикове, карикатуре и хумор. Но садржај се убрзо мења, уз сталну интеракцију са читаоцима, који пишу, коментаришу, дају предлоге, штавише, да би боље одговорила жељама читалаца, редакција спроводи и анкету о томе. Тако се од 1966. уводе прилози о филму и филмским звездама, као и о забавној, посебно британској и америчкој рок музици, кроз редовну рубрику „Диско клуб”,⁹ затим се кроз рубрику „Двоје” уводи тема љубавних веза и односа, а ту су још и разни корисни савети, одговори на питања, као и рубрика за дописивање и упознавање, те наградне игре, духовит конкурс у коме се бирају двојници „познатих” и на крају године избор за најпопуларнију личност у Југославији, где је победио Чкаља. Часопис бива све боље прихваћен и почиње да излази седмично. Од 1967. то је био забавни часопис у најширем смислу, чија су посебна „циљна група” били млади, што је било у складу са неким тадашњим светским друштвеним кретањима као и тенденцијама комерцијалне и забавне штампе. Од средине те године звао се само „Чик” и добио је новог уредника, Владу Катића.¹⁰ У односу на претходну годину све више преовлађују прилози о нашим звездама и популарним

---

8 Аноним, (15. XI 1965) (Уводни текст), *Чик погоди* бр. 1, стр. 2.

9 У првом издању је прича о тада најјешћим момцима југословенског рокерола, ВИС „Силуете”, „Супер топ хит листа”, где се на првом месту налазе Ролингстонси са песмом „Деветнаести нервни слом” а на другом Битлси са песмом „Мишел”, као и превод текста те песме; Аноним, (27. V 1966) (Рубрика Диско клуб) *Чик погоди* бр 14, стр. 24.

10 Влада Катић је остао упамћен као карикатуриста „Јежа”. На основу ретких других имена која су се појављивала у „Чик” видимо да је редакцију чинила редакција „Јежа”. Све репортаже и други прилози о којима ће бити речи касније, били су непотписани. Писма читалаца била су потписана, најчешће и са поштанском адресом.

личностима, знатно више и директније се пише о љубави и сексу¹¹ и наставља се веза са „културом младих“, како кроз разне прилоге и акције, тако и кроз специфичан стил писања и начин комуницирања са читаоцима. Нема сумње да је лист у томе следио актуелне стране узоре, уосталом постојала је и редовна рубрика под називом „Занимљивости из светске тинејџерске штампе“. Од 1968. године „Чик“ је излазио у нешто већем формату, са насловном страном и још понеким странама у колору. Иако се и у претходним бројевима, према писмима читалаца, видело да је досезао до других република, те године се озбиљније порадило на томе и покренуто је латинично издање. И даље се писало о звездама, филму, музици, љубави и сексу, разним занимљивостима, уз приче страве и ужаса, стрип, карикатуре, разне наградне игре и конкурсе, поезију читалаца, и знатно већу рубрику за дописивање и упознавање – али почиње да се пише и о друштвеним проблемима и друштвено-политичким темама, које се обрађују на директан и провокативан начин. Те године „Чик“ је постао најчитанији лист у Југославији, са тиражом од преко 350 000 примерака!¹² Излазио је до 1974. године, када је покренут „Нови Чик: недељни илустровани лист“ који се наредне године претворио у „Зум“, касније у „Зум репортер“.

Забавни лист, шта ту може бити необично?

Код критичке културолошке анализе треба обратити пажњу не само на оно што је присутно код неке појаве, већ и на оно што је упадљиво одсутно, у нашем случају на оно чега у „Чик“ нема. Све до пред крај 1968. године нема готово ни трага владајућим дискурсима о изградњи и развоју социјализма и тековинама револуције, чак ни реда ради кад су пригодни датуми у питању, нема помена о Титу, другим функционерима, нема никаквог званичног информисања, уз

---

11 Ради се још увек само о писању, „слике голих жена“ појављују се касније. На који начин је „Чик“ уводио и третирао теме љубави и секса захтева посебно разматрање, чиме ћемо се бавити у другом раду.

12 На почетку 1968. године редакција је обавестила читаоце да је тираж достигао 250 000, те да је лист један од најчитанијих у земљи, током године тираж је скочио на 350 000! У новембру лист је донео следеће податке о тиражу дневних и недељних листова – први је био „Чик“ (352 800), па „Вечерње новости“ (339 689), „Арена“ (335 832), „Илустрована политика“ (304, 768). Сви остали листови су имали тираж испод 300 000. Аноним (14. X 1968) Тренутни тиражи дневних и недељних листова у Југославији, *Чик* бр. 46/68, стр. 25. И према сећањима савременика „Чик“ је био најтиражнији лист у Југославији крајем шездесетих, премашујући са појединим бројевима и 400 000.

можда тек понеки редак изузетак.¹³ Довољно је упоредити „Чик” са тадашњом студентском и омладинском штампом и приметити велику разлику по том питању. У том смислу „Чик” је за велики број младих постао симболички простор за избегавање друштвеног поретка и контроле. И не само то, у „Чик” су се и неке социјалистичке „светиње” третирали на подсмешљив начин. Примера ради, док су сва омладинска гласила славила Дан младости, „Чик” га је 1968. обележио доносећи само прилог у коме се наводи сазнање ко је најстарији штафетоноша „не само у Југославији него и на свету”. То је била извесна старица од 107 година из Личке Калдрме, која се, да ли је то збиља случајност, звала баш као и позната партизанска хероина, Марија Бурсаћ:

„Зашто сте ви, стари и исцрпљени, носили палицу са поздравима и најбољим жељама другу Титу? / Људи су ми рекли да би то било лепо и значајно. И ја сам сама тако мислила. Ја волим нашег председника...”¹⁴

А још је занимљивије следеће – од краја 1967, а посебно 1968. лист почиње да пише о разним друштвеним проблемима и друштвено-политичким темама, почевши са приказом ноћног живота у Југославији.

Југославија ноћу и досије о проституцији

„Екипа Чика је прешла 4000 километара и посетила све ноћне локале у нашој земљи да би вам представила Југославију ноћу...”¹⁵

Том бомбастичном најавом покренута је серија репортажа под називом „Југославија ноћу” где се заправо писало о неколико већих градова – Ријеци, Загребу, Љубљани, Новом Саду и Београду. У тим репортажама писаним слободним стилем, и каткад са доста ироније, помаљао се један други свет: места која нису баш за свакога, где су цене високе, где се могу видети и срести играчице и артисткиње, „социјалистичке зечице”, барске и конзум даме, пријатељице ноћи, коцкари, разни сумњиви типови али и „пословни људи”, „бизнисмени”, странци, где се све врти око новца, посебно

---

13 Тако је у броју 1/68 представљен радни дан Латинке Перовић а одмах након ње Ринго Стар је говорио о „музици, дрогама, Битлсима и свему помало”; Аноним, (4. I 1968) (Радни дан... / Ринго Стар говори...) *Чик* бр. 1/68, стр. 7-8.

14 Вучинић, Р. (9. V 1968) Најстарија штафетоноша у земљи, *Чик* бр. 19/68, стр. 15.

15 Аноним, (19. X 1967) Зечице на броду „Барба Руде”, *Чик* бр. 42/67, стр. 28. Наставак у бр. 43, 44, 45, 46 и 47.

девиза. Ова серија текстова је била нека врста испитивања терена и увода у главну ствар, серију репортажа „Досије о проституцији у Југославији”, која је очигледно рађена истом приликом и која обухвата Загреб, Ријеку, Београд, Љубљану, Нови Сад, уз Сарајево и Осиек. „Досије” је реторички започет из душебрижничке перспективе:

„Реч проститутка се све чешће чује у многим нашим градовима, нарочито у онима у којима се живот урбанизовао. Статистике показују да број проститутки расте из године у годину. Та појава забрињава читаво наше друштво...”¹⁶

Досије почиње репортажом из Загреба, ослањајући се на неименоване званичне податке који су могли бити део неког извештаја или који су добијени од СУП-а, од Одељења за борбу против проституције, које се и помиње. Та фактографија помешана је са многобројним исповестима проститутки, чак и подводача, упитне веродостојности, те описима локација где се та делатност одвија, уз навођење уобичајених процедура контакта, па чак и цена! Неки наводи и наслови су стварно шокантни – нпр. да је Ријека постала „Елдorado за проститутке”, где „Милиција диже руке” и да су чак и неке „Ученице из Ријеке проститутке у Италији!” или да је ангажовање девојака за неке видове забаве у иностранству, нпр. плесачица, трговина белим робљем великих размера, те да Југославија извози „Бело робље за цео свет”! Када се говори о градовима у којима се бележи пораст проституције говори се кроз неколико кратких реченица о наглој урбанизацији која је пратила индустријализацију, о великом приливу становништва, те немогућностима неких девојака и жена да нађу посао и своје место у друштву или да, лаковерне због очајничке жеље за бољим животом, буду заштићене од разних безобзирних превараната и подводача.

Зашто „Фронт” не напада фронтално?

Такво писање није могло проћи незапажено. Од стране „Фронта”, гласила ЈНА, позван је јавни тужилац да реагује због угрожавања „друштвених вредности” и ширења „порнографије”. „Чик” је окарактерисан као „најгрубља малограђанштина, комерцијализовани простаклук и деструкција морално-политичког нихилизма”.¹⁷ Но лист није забрањен, чак није дошло ни до прекида објављивања „Досијеа”. Тек у фебруару он нестаје из два броја да би се поново вратио

---

16 Аноним, (30. XI 1967) Девојке са штајга (sic) Чик бр. 48/67, стр. 26. Наставак у бр. 49, 50, 51, 52, 1967. и 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 1968.

17 Аноним, (4. I 1968) Зашто Фронт не напада фронтално? Чик бр. 2/68, стр. 2.

у наредних пет бројева уз мање провокативне наслове, што нам говори да је било притисака и са других страна. Редакција је наравно одбацила оптужбе „Фронта” али је полемику препустила читаоцима, објављујући њихове коментаре и „писма подршке”. У једном од наредних бројева тврди да је поводом целог случаја добила укупно 3877 писама, од којих су само три била на страни „Фронта”. Занимљиво је да су истим поводом „Чик” критиковли и у студентској и омладинској штампи, у „Студенту” је концепција листа окарактерисана на следећи начин:

„Личност човека је тако сведена на објект или субјект секса или неке интересантне детаље из личног живота. Читава концепција листа представља неку још неразјашњену идеологију дехуманизације и свођења човека на његову расплодну функцију”.¹⁸

Живот и други пороци

Крајем јануара, док се још није стишала расправа око напада „Фронта”, покренута је на ударном месту, трећој страни, нова рубрика „Живот у центру пажње”, која се на начин озбиљне информативне штампе, бавила актуелним друштвено-политичким питањима и проблемима. Прва тема је била посвећена приправницима, што је било врло битно питање и у генези незадовољства међу студентима. Наслов је наравно био негативно интониран: „Да ли ће закон о стажистима бити изигран? Нигде места за стручност”.¹⁹ У следећим бројевима писало се о рестриктивној одлуци о реду и миру у Марибору, којом се ограничавало кретање школске омладине увече, о 8. конгресу Савеза омладине Југославије – али из перспективе младих радника, о порасту малолетничког криминала, о томе „какве су нам радне акције потребне”, затим о расправи о омладинској штампи, о томе како СКЈ све више стари и како је у њему све мање младих, о проблемима универзитета и студената, итд. Све су то била нека од тада актуелних питања али их је часопис третирао без оптимизма који је био присутан у званичној комуникацији, из перспективе „базе”, пре свега младих, евентуално омладинских руководилаца, дакле углавном „одоздо”, позиционирајући се тако, уз друге текстове и садржаје, као неформално гласило омладине. То је показала и расправа о омладинској штампи, коју је организовао лист „Комунист”, гласило СКЈ. На тој расправи највише се говорило о „Чикју”,

---

18 Аноним, (12. XII 1967) О Чикју, о врхунцу некуса, *Студент* бр. 29, стр. 15.

19 Аноним, (25. I 1968) Нигде места за стручност, *Чик* бр. 4/68, стр. 3.

који су највише нападали представници формалне омладинске штампе! Но неки су га и бранили:

„Ми говоримо о омладинској штампи а дискутујемо о „Чикy”. Шта је уопште данас омладинска штампа? Да ли је то сваки лист који носи ту етикету – лист омладине Југославије или Београда, или је омладинска штампа данас „Чикy”? (...) Мислим да је права омладинска штампа данас „Чикy”, јер је то лист који данас млади читају. (...) Мислим да омладинска штампа не успоставља прави контакт са читаоцем (...) Људи су задовољни тиме што „Чикy” пише о виталним интересима омладине...”²⁰

Од маја рубрика је попримила форму репортаже, где се писало о проблему бекства младих од куће,²¹ о малолетничкој трудноћи²² затим о одласку радника на привремени рад у иностранство и њиховим проблемима са непријатељском емиграцијом,²³ те на крају опет о криминалу, али из перспективе самих „преступника”²⁴ Третирање „социјалнопатолошких” појава и „социјалних проблема” је заправо постала стална тема, нпр. када су објављиване горенаведене репортаже покренут је и серијал под називом „Пороци веллеграда”. Серијал је, можда да би се намерно нервирани сви они који су оптуживали часопис за порнографију, започет баш причом о београдским „порнографима”, а наставио се са „покерашима”, „преварантима”, „мућкарошима”, „наркоманима” и „просјацима”.²⁵

Незапосленост и стамбене невоље

Почетком 1968. године појавио се следећи предлог једне читатељке:

„Чик је једини лист коме се млади могу једино обратити за савет и коме се могу поверити. Зато се и обраћам редакцији с молбом да одвоји мало простора у коме би ми *незапослени*, који смо завршили неку школу, занат или

---

20 Аноним, (7. III 1968) Какву омладинску штампу желимо?, *Чик* бр. 10/68, стр. 3.

21 Аноним, (11. VII 1968) Протест. Зашто се бежи од куће?, *Чик* бр. 28/68, стр. 4-5. Наставак у бр. 29 и 30.

22 Аноним, (8. VIII 1968.) Досије о малолетним мајкама, *Чик* бр. 32/68, стр. 4-5. Наставак у бр. 33, 34, 35.

23 Аноним, (12. IX 1968) Путеви у подземље: гастарбајтери, *Чик* бр. 37/68, стр 4-5. Наставак у бр. 38 и 39.

24 Аноним, (31. X 1968) Како се постаје преступник, *Чик* бр. 44/68, стр. 14-15. Наставак у бр. 45, 46, 47.

25 Аноним, (11. VII 1968) Пороци веллеграда: Порнографи, *Чик* бр. 28/68, стр. 36-37. Наставак у бр. 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36.

факултет, износили своје проблеме, писали о томе зашто не можемо да се запослимо, како су нас одбијали, како су се смејали нашим молбама, како нисмо имали довољно веза...”²⁶

Редакција је саопштила да прихвата предлог али се ништа није десило наредна два месеца а онда је покренута рубрика „Истина о незапослености” у којој су о својим случајевима писали сами читаоци. Већ прва писма су показала сву озбиљност теме:

„Мени после свих узалудних покушаја, остаје да проводим дане плачући, да помишљам на све најгоре, па чак и на самоубиство. У мени нема више ни мало ведрине, расположења, полако ме напушта вера у живот...”²⁷

„Млад сам, пун амбиција, али живим као пас. Немам ни најосновнија средства за живот. (...) Одлучио сам да затражим интервенцију Централног комитета савеза омладине Југославије. Али узалуд. Отишао сам у Кабинет председника републике. Такође без успеха. Изгледа да је сувише истинита она народна пословица: „Сит гладном не верује”. Био сам бесан и очајан, узео сам своју диплому и поцепао је...”²⁸

Ређала су се писма у којима се говорило о томе како се не може наћи никакав посао, о мућкама, везама, непотизму, бахатом понашању, уценама девојака сексом, те томе како никога није брига за такво стање. Ево неких наслова: „Издржава ме отац инвалид”, „Сто молби у кошу”, „Пет година чекања”, „Звао ме у природу”, „Сувишан човек”, „Постао је звер”, „Гражио је све”, „Невиност за запослење”, „Почињем да мрзим”, „Деца гладују”, „Згажени понос”, „Хиљаду пута одбијен”, „Траже да им будем љубавница”, „Преварени надничари”, „Класичан пример експлоатације”, „Глад пре и после дипломе”, „Кревет па запослење”, „Нема посла за Цигане”, „Треба стрељати бирократе”, „Гладује дете палог борца”, „Експлоатација физичких радника”, „Злоупотреба службеног положаја”... Док су се тако низале личне исповести лист је у септембру позвао читаоце да пишу и о својим стамбеним невољама, понављајући опет и општи позив, за нас значајан јер указује на „моћ” читалаца: „изнесите своје жеље и предлоге јер на тај начин уређујете Чик”.²⁹ Од следећег броја покренута је нова рубрика „Стамбене невоље”

---

26 Краговић, С. (1. II 1968) Истина о незапосленима, *Чик* бр. 5/68, стр. 14.

27 Николић, М. (25. IV 1968) Немам добру везу, *Чик* бр. 17/68, стр. 16.

28 Трајковић, С. (9. V 1968) Поцепао сам диплому, *Чик* бр. 19/68, стр. 16.

29 Аноним (12. IX 1968) О Чики и око Чика, *Чик* бр. 37/68, стр. 2.

одмах након рубрике „Истина о незапослености”, па се радило о својеврсној тематској целини. Обе рубрике су померене знатно напред, на стране 6. и 7. чиме им је додатно дато на важности. У тој рубрици су се појавили још драстичнији примери неправде, сиромаштва и беде:

„По занимању сам шофер. Већ пуних 11 година станујем са женом и троје мале деце у једној собици величине три метра х 2,76 м и висине 180 см. Сва је срећа што сам мали растом (...) Ово није стан, него обична шупа у којој би се једино добро могле осећати свиње...”³⁰

„По занимању сам радник. Станујем са женом, ћерком од пет година и болесном мајком у једној соби која је прилично запуштена и оронула (...) Најтеже нам пада сви-ма кад се спусти ноћ, кад треба да спавамо. Да бисмо се свукли и легли у кревет морамо да угасимо сијалицу...”³¹

„Инвалид сам рада прве категорије (...) Отац сам двоје малолетне мушке деце, којима нисам у стању да омогућим живот достојан човека услед неразумевања ситих. Подстанар сам у једној собици (...) Узалуд моје досадашње молбе и жалбе, усмене и писмене, од Кабинета председника Тита до најнижих органа и руководиоца (...) Када бих имао бар само једну собу, коју не бих морао да плаћам...”³²

Ево још неких наслова: „Милиционер провалио у туђи стан”, „Постао сам газдаричин унук”, „Само без деце”, „Човек без наде”, „17 година чекања”, „Шест година у собици”, „Једанаесторо у три кревета”, „Три године у подруму”, „Ни живети ни умрети”. Но у десетом наставку ове рубрике, редакција наводи да простор уступа личностима које могу да објасне шта се предузима да се стамбене невоље ублаже, те говоре потпредседник Градске скупштине Београда и председник Стамбене комисије и заменик генералног директора Градског стамбеног предузећа. Већ из првог поднасло-ва који гласи „Рекордан број нових станова” јасно је да они треба да одговоре на писма и улију оптимизам читаоцима. Редакција ипак није одолела и додала је на крају мишљење једног радника у коме он карактерише стамбену политику као „експлоатацију”, „зеленаштво” и „богаћење богатих”. Након тога рубрика је нестала, но рубрика „Истина о незапослености” је наставила да се објављује.

---

30 Јанковић, П. (19. IX 1968) Угрожени животи, *Чик* бр. 38/68, стр. 7.

31 Јовановић, Ж. (26. IX 1968) Пасји живот, *Чик* бр. 39/68, стр. 7.

32 Вркић, Ш. (3. X 1968) Човек без наде, *Чик* бр. 40/48, стр. 7.

Покушаји припитомљавања

У „Чикy” се у другој половини године могу приметити прилози који су одговор на неке раније објављене текстове, те афирмишу рад омладинских и других друштвених организација, као и веће присуство личности из света политике, културе и уметности, те на крају и самог Тита. Можемо претпоставити да је у питању било настојања да се лист некако укроти и припитоми, уместо напросто забрани, дакле радило се на неки начин о „преговарању”, идејно-политичкој акцији и борби. У том смислу посебно је занимљив број 48 од 28. новембра. У њему нема више рубрике „Стамбене невоље” која се последњи пут појавила у претходном броју. Након што је неколико бројева раније покренут „ванредни” наградни конкурс ЦК Савеза омладине Србије и „Чика”, којим се тражи „десет најлепших омладинских речи” објављени су резултати. Најлепше речи су биле: *слобода, љубав, знање, акција, социјализам, поверење, Тито, ентузијазам, рад, истина*. Оне је требало да буду исписане у свечаној конгресној сали у Крагујевцу, где се у децембру одржавао 7. конгрес Савеза омладине Србије.³³ Затим у рубрици „Живот” на две стране је текст о томе како млади Косова и Метохије схватају братство и јединство и говоре против шовинизма. Наслов и поднаслови су: „Људски а не национални кључ; Љубав не познаје границе; Синови једне отаџбине; Темелји нових схватања”. Текст се појавио само дан након демонстрација албанских студената на Косову!³⁴ У истом броју у једној малој рубрици на питање одговара члан Секретаријата ЦК Савеза Омладине Србије³⁵ а такође се кратко али афирмативно пише о „Београдском стамбеном предузећу”, највећем стамбеном предузећу Југославије. Најзад ту је и текст о Дану републике, који раније није ни спомињан. Да би се тема приближила младима и забавном профилу часописа, објављене су анегдоте које се везују за Друго заседање АВНОЈ-а.³⁶ Но све то није значило коначно припитомљавање листа, он је наставио да буде провокативан и касније.

Закључак

Видели смо да се „Чикy”, покренут у потпуности као забавни лист, за релативно кратко време почео бавити и друштвеном

---

33 Аноним, (28. XI 1968) Завршен конкурс „Десет најлепших речи”, *Чик* бр. 48/68, стр. 3.

34 Аноним, (28. XI 1968) Људски а не национални кључ, *Чик* бр. 48/68, стр. 16-17.

35 Аноним, (28. XI 1968) Три питања за ову недељу, *Чик* бр. 48/68, стр. 18.

36 Аноним, (28. XI 1968) Република у анегдотама, *Чик* бр. 48/68, стр. 26.

критиком, кроз личне приче и судбине које су сведочиле о тамној страни и неуспесима убрзане модернизације и социјалистичког развоја. Лист не само што је кроз забавне теме ван владајућих дискурса нудио избегавање друштвеног поретка и контроле, него је пружао и алтернативно, песимистичко, тумачење актуелне збиље, изазивао и преиспитивао званичне истине, а подстицао је и задовољства и уживања кроз ироничне и подсмешљиве прилоге, те бесконачна писања о љубави и сексу. Развио је карактеристичан начин изражавања, кршећи норме и правила примерености и доброг укуса – писао је сензационалистички, тенденциозно, у писању је било свакојаких претеривања, додавања па и измишљања.³⁷ Сигурно је било више фактора који су довели до невероватног успеха листа, али један од најзначајнијих је стална комуникација са читаоцима, као и перспектива „одоздо“, перспектива не оних који „владају“ него оних којима се „влада“, коју је добро сумирао управо један читалац:

„Можда је „Чик“ од свих наших листова имао највише храбрости кад је почео да објављује писма (...) у рубрици „Истина о незапослености“. Тим пре што су сви наши листови углавном објављивали речи и говоре оних који су највише криви за овакву ситуацију (...) док су мање пажње полагали речима оних који највише трпе због оваквог стања...”³⁸

На примеру „Чика“ видимо и потенцијалну „моћ“ забавне штампе, наравно, у одређеним околностима, као симболичког простора који је непредвидљив и којим се не може владати и управљати тек тако. Тај простор се формирао још од педесетих³⁹ да би у другој половини шездесетих дошло до „експлозивног“ развоја – у Србији је пораст тиража забавне штампе према неким истраживањима био невероватних 949,5% у периоду од 1965. до 1972. године, када је заустављен законским мерама, док је пораст тиража дневне штампе био незнатан а тираж озбиљне недељне штампе је опадао. Једно од објашњења тако великог успеха је било и

---

37 Слободније третирање фактографије, као и коришћење литерарних техника да би се приказала права истина и дубља суштина, била је шездесетих карактеристика „новог новинарства“. Everette, E. D. and William, L. R. (2017 [1974]) *Other Voices: The New Journalism in America*, New York: Routledge.

38 Хоџић, М. (5. IX 1968) Похвала „Истини о незапослености“, *Чик* бр. 36/68, стр. 18.

39 „У низу тих забавних листова не види се да они излазе у Југославији: такви какви су могли би излазити у читавом свијету“ речено је на једном састанку 1952. године; Janjetović, Z. (2011) *Od internacionalne do komercijalne. Popularna kultura u Jugoslaviji*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, str. 252.

то да је поред „шунда”, „кича” и „порнографије”, “забавна штампа” неговала “двосмерну комуникацију” и “присан однос са читаоцима”.⁴⁰ Према другом извору у Србији је почетком седамдесетих, без обзира на “закон о шунду”, било око 30 “листова и ревија за забаву и разоноду” укупног тиража бар три пута већег од тиража дневних, информативно-политичких листова.⁴¹ Видимо дакле да „маса“ није била пасивни прималац пропагандних порука, показивала је непослушност, избегавала је званичну политику и једносмерну комуникацију. Непрестана расправа и борба против шунд литературе и забавне штампе, која се може пратити такође од педесетих⁴² и која је кулминирала почетком седамдесетих увођењем административних мера, може се разумети и као потреба и жудња за контролом а не само као борба за *Културу*. Случај „Чик” отвара и друга питања, открива парадоксе социјалистичке Југославије. На пример зашто се један забаван, комерцијално оријентисан лист, уопште бавио таквим темама? Објашњење би се могло сместити негде у оквиру борбе за слободу мишљења и изражавања, против „комунистичког режима”. Али видели смо да је велики одзив читалаца давао крила таквом усмерењу, а друштвену ангажованост сваког појединца тражио је управо комунизам. У том смислу уређивачка политика „Чика” могла се заснивати и на програму СКЈ, који је заговарао директну демократију.⁴³ Такви парадокси указују на потребу усмеравања истраживања на питања друштвене динамике југословенског

---

40 Džinić, F. i Baćević, Lj. (1977) *Masovno komuniciranje u Srbiji*, Beograd: BIGZ, str. 100-102.

41 „Закон о шунду” био је „Закон о изменама и допунама Закона о републичком порезу на промет робе на мало”, прво донесен у (ужој) Србији где је почео да се примењује 1972. а наредне године донет је и у покрајинама и другим републикама. Штампана издања су се опорезивала 31,5% од продајне цене осим оних од „посебне друштвене и културне вредности” која су ослобађана комисијски. Гаварић, Д. (1974) *Забавна литература, рото-штампа, стрип и шунд*. Зашто је уведен порез на промет књига и новина, *Библиотекар* год. 26, св. 4-6, Београд: Друштво библиотекара СР Србије, стр. 35-58.

42 Janjetović, Z. (2011) нав. дело, стр. 219-271; Senjković, R. (2008) *Izgubljeno u prijenosu: Pop iskustvo soc culture*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 51-89.

43 „Систем социјалистичке демократије огромно проширује, и мора све више проширивати, на свим пољима друштвеног живота, стварни демократизам за радне људе. Стварни демократизам за народне масе постоји када оне могу да свакодневно учествују у управљању привредом као и државним, политичким и другим јавним пословима и да слободно и што непосредније, али са осећањем пуне одговорности за заједничке интересе друштва, изражавају и бране своје интересе и потребе, као и своје погледе на опште интересе заједнице. Зато социјалистичка демократија мора по својој суштини и по својим облицима све више постајати директна демократија, са ослонцем на најразноврсније облике друштвеног

социјалистичког друштва, поготово на незваничним, приземним нивоима свакодневице, као и на питања отворености тог друштва и спремности да прихвати преговарања, дијалоге, другачија мишљења, критику, како у различитим периодима тако и на различитим нивоима и у различитим модалитетима.

Извори:

Часопис „Чик погоди“ / „Чик“, 1965–1968. године.

Anonim, (СК SKJ), (1980 [1958]) *Program Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd: IC Komunist.

ЛИТЕРАТУРА:

Berk, P. (2002 [1992]) *Istorija i društvena teorija*, Beograd: Equilibrium.

Vilijams, R. (1974 [1973]) Baza i nadgradnja u marksističkoj teoriji kulture, *Kultura* br. 26, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 67-84.

Гаварић, Д. (1974) Забавна литература, рото-штампа, стрип и шунд. Зашто је уведен порез на промет књига и новина, *Библиотекар* год. 26, св. 4-6, Београд: Друштво библиотекара СР Србије, стр. 35-58.

Ђорђевић, Ј. (2009) *Postkultura: Uvod u studije kulture*, Beograd, Clio.

Everette, E. D. and William, L. R. (2017 [1974]) *Other Voices: The New Journalism in America*, New York: Routledge.

Janjatović, P. Čik, u: *Leksikon YU mitologije*, drugo prošireno izdanje, priredili: Adrić, I., Arsenijević, V. i Matić, Đ. (2015) , Beograd: Rende.

Janjetović, Z. (2011) *Od internacionale do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Kloskovska, A. (1985 [1964]) *Masovna kultura: kritika i odbrana*, Novi Sad: Matica srpska.

Lopušina, M. (1991) *Crna knjiga. Cenzura u Jugoslaviji 1945–1992*, Beograd: Fokus.

Maze, K. (2008 [1997]) *Bezgranična zabava. Uspon masovne kulture 1850–1970*, Beograd: Službeni glasnik.

Popov, N. (2008, [1990, 1984]) *Društveni sukobi, izazov sociologiji, Beogradski jun 1968*, Beograd: Službeni glasnik.

Senjković, R. (2008) *Izgubljeno u prijenosu: Pop iskustvo soc culture*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

самоуправљања.” Anonim (СК SKJ), (1980 [1958]) *Program Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd: IC Komunist, str. 162.

Storey, J. (2015) *Cultural theory and popular culture*, 7th ed, London: Routledge.

Fisk, Dž. (2001 [1989]) *Popularna kultura*, Beograd: Clio.

Hall, S. Notes on deconstructing “the popular”, in: *People’s history and socialist theory*, ed. Samuel, R. (1981), London: Routledge, pp. 227–240.

Džinić, F. i Baćević Lj. (1977) *Masovno komuniciranje u Srbiji*, Beograd: RTB i BIGZ.

Tatomir Toroman
Museum of Yugoslavia, Belgrade

A DARING CHALLENGE

AN (UNEXPECTED) CRITICISM OF YUGOSLAV SOCIETY IN THE POPULAR ENTERTAINMENT MAGAZINE *ČIK*

Abstract

This paper provides an analysis of how the *Čik* magazine, an entertainment magazine with crosswords, puzzles and games, became a kind of an informal youth magazine in interaction with its readers, and how it began to publish articles about social issues and socio-political problems, especially in 1967 and 1968, when it became the most popular magazine in the socialist Yugoslavia. On the basis of this example, it is concluded that the “mass” or “popular” culture in the socialist Yugoslavia could have been, and in certain circumstances was, a dynamic field for avoidance of domination and control, the field for negotiation, resistance and (sometimes) conflict, too. Finally, it is suggested that further research should be focused much more on the social dynamics of everyday life in socialism.

Key words: *Čik magazine, popular press, mass culture, popular culture, SFRY*